

Науменко Н. В., д. філол. н., проф.,
Національний університет харчових технологій

АНАКРЕОНТИЧНІ МОТИВИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІРИКИ

У статті аналізується розвиток анакреонтичної образності сучасної молодшої поезії, зокрема «вино» як один із чільних символічних концептів.

Ключові слова: *вино, культура, анакреонтичні образи, сучасна українська поезія, жанр, символ, метафора.*

Особливий масив європейської лірики, пройнятий епікурейськими мотивами, серед яких – жага до життя, чуттєві насолоди, задоволення від кохання та вина, зажив у літературознавстві визначення «**анакреонтична поезія**» [5, 63], за іменем Анакреонта, чільними жанрами у творчості якого були любовна лірика та застольна пісня. З творів української літератури до цього масиву зазвичай зараховують деякі вірші Григорія Сковороди, А. Кримського, М. Вороного, В. Кобилянського, О. Олеса та символістів, П. Тичини, М. Рильського та неокласиків, М. Вінграновського, І. Драча. Сучасну есеїстичну анакреонтику представляють, зокрема, книги Ю. Покальчука «Темниці львівської горілки», «Темниці львівської кави».

Часто анакреонтичними образами пройняті вірші **молодих поетів, старшокласників і студентів**, що зумовлено потребою оспівати радощі життя у піднесеній ліричній формі.

Можна твердити, що преемболою до поширення анакреонтичних мотивів у новітній поезії стали теоретичні викладки І. Франка та низка його поезій, передусім «Вольні вірші». Смакові деталі тут сугестують образні асоціації, пов'язані з конкретним смаком, і відтак відбивають настрій ліричного персонажа у момент мовлення:

Хвиля, мов чарка.

Повну, гей, повну!

Вермут!

Гірко, та іскри заскачуть в очах...

Символічний концепт «вермут» – виноградне вино з настоями трав, найчастіше полину, – прихована метафора гіркоти та смутку в подальших творах циклу. Однак у цих словах відлунює й діонісійське сп'яніння життям

(Ф. Ніцше). Зокрема, зі сп'янінням І. Франко порівнює той «непритомний стан, у якому поет творить свої пісні» [14, 55].

Тому, говорячи про анакреонтичні мотиви української поезії кінця ХХ – початку ХХІ століття, насамперед слід згадати про **вино**, яке «було провідником до вищої мети, духу, екстазу» [13, 45]. Вино – один з найбільш поширених образів української духовної культури. Розповідь про вина, їхні цілющі властивості у поетичній формі робила їх зрозумілими для читача, а елемент художньої фантазії стимулював роботу мислення людини й приводив до формування незвичайних асоціативних рядів. Зауважимо й чимало авторських неологізмів на основі цих та інших кулінарних образів, які створено у різні періоди розвитку поезії: *аер-коньяк*, *бахуситися*, *вино-життя*, *злотоп'яний*, *мед-ріка*, *чорносливний*, *щедрохліб'я* тощо.

Ян Парандовський писав: «Склянка доброго вина, випита під час творчості, розвіює морок, запалює уяву, окрилює думку – ключем починають бити метафори, розгортаються й широко розгалужуються найнесподіваніші асоціації».

За Г. Гачевим, вино – «надземна сонячна рідина кущів **вино-граду**: його окремі ягідки – це індивіди, а грона – селища, артїлі, соборні хори градин і суспільства» [2, 401]. Цікавий етимологічний образ: *град* (місто) і *вино* – символ єднання людей – вивершується у *винограді*, архетипній сув'язі людського й природного.

Саме така емоційна домінанта зумовила чимало металогічних образів української лірики, пов'язаних із вином: **епітетів** (вино «ззеліяне, чароване, дароване, розковане, святе мов отченаш», Р. Лубківський; «пили... церковне вино із дзвонів», І. Павлюк); **порівнянь** («молоді, немов вино, громи», «... вечорами хвоя – як вино», А. Мойсієнко; «вірші як вино, без витримки – сама кислятина...», П. Ребро); **метафор** («сік виноградного грона», «карта світу – карта вин», Р. Тарнавський; «ароматом мальвазії мусим / окропити сторінки історії», М. Ісаєвич), **каламбурів** («...вино із нашої вини / Добре п'ється під ворітьми раю», Наталія Кушик).

По суті, кожен молодий поет наполегливо шукає себе у житті та слові, пізнає його злети та падіння. Водночас початківці здебільшого надають своїм поезіям «анакреонтичних» інтонацій, що характеризується уславленням радості буття, польоту творчості, уміння дивуватися звичним речам і бачити небуденне у буденному. Так, наприклад, говорить керівник літературної студії «Сві-й-танок» Анатолій Ткаченко про творчість Юлії Джугастрянської: вона «верлібрує-вібрує любов'ю, її то сонячно-дошовими, то клітково-пташиними нюансами, горещастям осягнення» [див. 12, 299].

Такі ж вібрації характерні й для лірики інших учасників «Сві-й-танку», зокрема Наталії Кушик, чий вірш репрезентує новітній жанроутвір – синтез тосту, медитації та пісні вагантів:

АНТИАЛКОСТИХ

*Відкоркуємо пляшку – за свободу уп'ємось
І печаль, наче п'явка – сама відпаде
Із пелюсточок чорних лихе марнослав'я.
Із пелюсточок білих – вино молоде.
Наші душі п'янки! Що там ці алкоголі?
Наші голови спрагли незвичних пригод
Хай трухляві думки відмирають поволі,
А здоровим завдячить бадьорий народ.
І не буде руїни, як не буде зухвальства,
І нікому свій час ні за «руб», ні за гріш.
Той, хто вміє здолати без правди нещастя,
Не читатиме цей переписаний вірш [11, 64].*

Про свою «анакреонтичну» радість життя, вдаючись до широкої гами кулінарних образів, пише переможниця конкурсу «Привітання життя» 2000 року Людмила Весела:

*Лягало сонце – як розлилась фарба,
Ставок сіяв лускатим черевцем,
В сухі грядки із кропом й коріандром
Хотілося схилитися лицем.
Я так люблю оцю оскому дивну –
Щоб теплий солод занімів-обпік,
Смакую нині вечір, наче диню –
По скибочці, розбризкуючи сік... [10, 46]*

Багата запахова, зорова та смакова образність робить цей уривок настілько сенсорно відчутним (аж до повного ефекту фізичної присутності читача у часопросторі вірша), що авторці можна пробачити фонетичні та стилістичні недотяги, притаманні багатьом початківцям, – граматичні рими, збіги приголосних, подеколи «кучеряві» рядки. В унісон їй говорить ліричний герой Олександра Зубрія:

*Наберу полуниці / в городі здоровий гладущик.
Гарно вимію, так, / щоб блищала з червоних боків.
З комірчини дістану / сметани свіженької горщик,
І змішається кров / з білизнаю молочною дів...*

Поезія названого київського лірика могла б репрезентувати окрему сторінку української анакреонтики – показ перипетій буття людини та довкілля через асоціації з приготуванням, споживанням різних страв та насолодою від нього. Адже, як твердять сучасні фахівці з харчової науки, їжа має не лише постачати організм корисними речовинами, а й давати йому задоволення, – в цьому полягає її естетична функція. Апетит викликають уже назви віршів Зубрія: «Млинець з ікрою як шлях в інший вимір», «Піца як відображення життя», «Наполеон – смерть імператора. Сучасна реставрація минулих подій...», «Полуниця зі сметаною» (зб. «На вістрі курсора», 2010).

В останньому зі згаданих творів начебто на перший погляд буденна дія – приготування полуниць із сметаною на десерт – оправлена у віршову форму, породжує низку асоціацій ширшого плану. Це й замилювання у красі природних об'єктів і рукотворних речей, і радість кохання, і найвищий ступінь захоплення, котрий виводить душу та розум людини поза межі повсякчасного буття, де панує казковий мотив чарівної країни, увіражений прикметниками з префіксом «не»:

*Наберу повен рот / того ніжного делікатесу,
Аж щелепи зведе / від його неземного смаку,
І душа попливе / по незнаному райському плесу
І шугне в полунично- / сметанно-цукрову ріку... [8, 223].*

За даними дослідників античної версифікації, у творчості Анакреонта ключовим розміром є восьмискладник («акаталектичний диметр із іоніком» [5, 63]), котрий при адаптації до силабо-тонічної системи українського віршування передається восьмистопним хоресом:

*Принеси води, юначе, і вина подай швиденько,
Ще й вінки духмяні з квітів, щоб з Еротом поборотись...*

*Ну же, пиймо, не як скіфи, що без пісні сидять тихо.
Не люблю я нудьгувати: на бенкеті з вином разом
Давай пісню, серцю милу (переклад В. Маслюка. 4, 146).*

Формозмістовий лад анакреонтичної лірики, завдяки хорейчній домінанті, викликає до життя численні її інтерпретації:

*Принесіть черлені вина із таїровського долу!
Наші келихи наповнім та пустімо їх по колу,
Щоби пісня народилась із прадавнього вина,
Як вино, була барвиста, і весела, і хмільна!*

Анакреонтичні інтонації урізноманітнюють і жанровий лад української поезії другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Наприклад, у протексті

багатьох згаданих віршів – творі «Тост» Миколи Вінграновського не видно численних гостей, не чути дзвону келихів, але натомість тут відчувається піднесеність і водночас трепет, які виникають під час освідчення в любові:

*Ти тут! Ти тут! Кохана, ти як світ, –
Початок і кінець твоїй загубився...
Багряною півчарою схилився
В вологих сонцетінях небозвід;
І морезвід півчарою другою –
І чара зустрічі в моїй руці горить!
Вони в ній – ти. Любовною рукою
Я п'ю тебе за тебе у цю мить...*

За свідченням віршознавців, образно-стильова палітра тосту може надати йому характеру панегірика [6, 489]. У цитованому творі Вінграновського наявні риси не лише панегірика (похвала коханій, яка «мов світ» для ліричного героя), а й первозданного анакреонтичного вірша – сенсорні образи особливої естетичної сили, повтори, навіть еротичні нотки:

*Я п'ю за мить – за вогняне і чуле,
За любощів священне забуття.
Сучасна мить мені вже, як минуле,
Сучасна мить мені, як майбуття.
За вічність п'ю – вона тебе відкрила,
Кохана, спи... За споминів гай!
За ще не квітлі квіти твого тіла,
За таємничі лінії твої! [1, 121].*

З віршовим тостом перегукується лірична посвята, в якій ключовий мотив – вино – з деталі-символу перетворюється на образ-символ. Такою є поезія Василя Герасим'юка «Пахнуть сіном кийські дахи...», адресована скульпторові Михайлові Дмитріву:

*Може, й справді весело, коли
Вже за тридцять, а на серці ранок.
Пам'ятник. Один. Василь Стефаник...*

Ці рядки (анакреонтичні за звучанням завдяки згаданим вище хорейчній метричній домінанті) можна прочитати як своєрідну варіацію на тему мистецтва, зокрема розповідь про творчий задум і почуття, які передують його втіленню:

*Ох, перебродило!.. Вище стріх
Заливало... й виплеснуло Бога.*

*А лишилось, як вина старого,
Небагато – тільки для своїх [3, 71].*

Нерідко молодий поет здатен оправити надзвичайно сильний, сенсорно відчутний, «анакреонтичний» образ у *трискладовий розмір*, надаючи йому рис філософічності, сюжетності, котра подеколи переходить в епічність. На це вказують дактилічні:

*Сонце, немов помаранчева долька
В блюдці землі із фруктовим салатом.
Неба блакитну в хмарки парасольку
Скоро закриють, сховають до завтра.
Зручно в кафе цьому людям сидіти.
Каву духмяну поставлять на столик.
От тільки дорого треба платити
Тим, що не вийдемо звідси ніколи
(Марта Гурин, «Кафе Всесвіту». 10, 69)*

та анапестичні, помежовані з дольником клаузули:

*Я для тебе – терпке вино,
Біль в очах,
І колишня сповідь,
Але ти подивися на дно,
І відчуєш
Дотик любові [Оксана Кривобок. 9, 102]*

Рисами анакреонтизму позначена й суто дольникова віршована рефлексія восьмикласниці Ольги Читайло на тему літературної творчості:

*Я н'ю слова із прозорі чаші,
Ароматом дива розбавлені.
Уривки н'єси у новенькому фракці,
Йдуть, їхні очі у сльози забарвлені...*

Саме в підлітковому віці, за спостереженнями психолога Світлани Орлової, в учнівських творах уперше з'являються описи елементів художньої форми, літературознавчі терміни як образи. У цитованому творі перший піввірш установлює «горизонт очікування» ямба (*я н'ю слова...*), надалі ж анапестична клаузула закріплює за твором «право на дольник». Хвилювання від читання поезії, франківське «сп'яніння словом» приводить поетесу до спостереження дивовижного дійства, де головними персонажами виступають літературні роди та жанри:

*Знову роман усміхається повісті,
Кружляє з ним у хмільному вальсі,*

*Тиха новела, немов після сповіді,
Летить на крилах стрімкого щастя...*

Літературний карнавал, у якому бере участь не лише лірична оповідачка, а й читач, вивершується в ідеї юнацької поетичної душі як локківської *tabula rasa*: «*Немов візерунки на чистих листках, / Це слово у серці, слово прозрівише*».

Опублікований у львівському поетичному альманасі «Пелюстковий автограф» 12-рядковий твір є безсумнівним творчим успіхом авторки; зокрема, це видно у дольникових ритмах та нестандартних римових парах, майже панторимах (*розбавлені – забарвлені, повісті – сповіді* і найцікавіша, найбільш небуденна *вірші – прозрівише*). Несподівані й оригінальні результати індивідуальних поетичних вправ свідчать про творче прозріння людини на помежів'ї двох тисячоліть.

2012 року у харківському видавництві «Фоліо» побачило світ незвичайне зібрання віршів молодих українських авторів – «М'якуш. Антологія смакової поезії». Твори у ньому розподілено за принципом композиції меню – у циклах «Аперитиви», «Закуси», «Перші страви», «Гарячі страви», «Десерти», «Безалкогольні напої».

Найменування конкретних страв, особливо винесені у заголовки, символізують не лише процес готування та вживання їжі, не лише переносять уяву читача до кухонь, ресторанів і кав'ярень, а й установлюють «горизонт очікування» смакування самого життя. «Смакова поезія» відтак виступає концептуальним метажанром новітньої української лірики, передусім молодой.

Окремим розділом «М'якушу» стоїть «Винна карта», де різні сорти й марки вина органічно вплітаються у картину буття молодой людини – іноді веселу, а іноді й сумну. Як, наприклад, у вірші Наталії Пасічник:

*«це єдине чого я хотіла» – говорить вона
поки знову шукаєш причину лишитися на
кілька днів за умови погоди і пляшки вина
у незамкненій спальні де чути відлуння ще: «мила»... [7, 120]*

Крім трискладового розміру вірша, рефлексивну інтонацію забезпечують також відсутність великих літер і розділових знаків, а несподівані анжамбемани створюють романсову інтригу в поезії. Інтригує також «згусток» анакреонтичної образності в трирядковій хоку-подібній строфі із доробку Лілії Демидюк:

*північ як скибка цитрини
у чаші з киплячим вином
завірюха [7, 122]*

Мотивами «анакреонтичної гри» позначено також літературні конкурси та змагання в мережі Інтернет, під час яких поетові дається завдання написати вірша на конкретну тему. Зокрема, у 2010 році під егідою журналу «Дніпро» відбувся конкурс, однією з підтем якого були «вірші про уподобання та хобі», зокрема й кулінарію, а найкращі з них того ж року опубліковано у збірнику поезій «На вістрі курсора».

Синтез медитативно-розважливого темпоритму з анакреонтичною образністю характерний, наприклад, для вірша одного з переможців конкурсу – В'ячеслава Міхеєва з Хмельниччини:

*П'яніє дух. Вливається повільно
В округлі форми рубінових пишилот
Під шепіт щойно зрошеного листя
Із подихом зеленотравних нот.*

*А там, за вечір, попід дощ червневий
Пірне з букетом щастя і троянд
У загадкову гавань – в саме серце,
До ніг іще небачених Принад [8, 70].*

Або «Кохання в кав'ярні» Анни Вахрушевої, з подеколи різностопними ямбічними рядами:

*Глінтвейн гарячий з апельсином
І м'яти ніжні почуття
Танцюють румбу поруч з тмином
Лиш доторкаються вуста*

*...Цілунок кремовий ніжніше
Доповнить атмосферу за столом
В очей блакить вдивись пильніше
В них чорна пристрасть затанцює вальс-бостон [8, 131].*

«Прадавня Лада варить у глиняному дзбані черлене зілля поезії», – казав Богдан-Ігор Антонич. Він закликав своїх побратимів по перу припадати до цього дзбана, але готувати з нього новий напій, бо митець повинен розвивати традицію, а не повторювати її. Поет-початківець, навіть якщо він і не стає професійним літератором, намагається передусім показати сильне враження від певного явища, а віршову форму добирає як таку, що здатна повно виразити найтонші порухи його душі.

«Враження – хліб поезії», – говорив М. Рильський. Незліченні та багатоманітні (зустріч із природою, технікою, мистецтвом, перші відчуття

дружби, кохання, краси), враження у кожного – глибоко неповторні. Вони, своєю чергою, зумовлюють усі подальші сприйняття та переживання, й у результаті формується унікальна людська особистість із лише їй притаманним складом розуму, волі, душі.

Думати й говорити прямо, безпосередньо віршами – найвищий ступінь майстерності поета. Уміння не просто розповісти про щось (кулінарні витвори, природне довкілля, відчуття свободи, гармонії, радощів кохання тощо), а й створити перед читачем сенсорно відчутний образ цього «чогось» – найвища сутність поезії.

Слово-символ як проміжна ланка між анакреонтичним образом (страви, напою, посуду) та його поетичним осмисленням концентрує породжені ними у автора та читача асоціації в єдиний комплекс духовного сприйняття. Завдяки цьому в українській культурі кінця ХХ – початку ХХІ століття повному утверджується бачення людини-у-світі як світу-в-людині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вінграновський М. С. Вибрані твори : у 3-х т. – Т. 1 : Поезія / Микола Вінграновський. – Т. : Богдан, 2004. – 400 с. – (Маєстат Слова).
2. Гачев Г. Д. Космо-Психо-Логос: национальные образы мира / Георгий Гачев. – М. : Академический проект, 2007. – 511 с. – (Технологии культуры).
3. Герасим'юк В. Була така земля... : вибрані поезії / Василь Герасим'юк. – К. : Факт, 2003. – 392 с. – (Першотвір)
4. Давньогрецька поезія : Гомер. Тіртеї. Анакреонт. Архілох. Сапфо / упоряд., вст. ст. та біогр. довідки Ліни Глущенко. – Л. : Червона Калина, 2010. – 184 с. – (Світ шкільної читанки).
5. Літературознавча енциклопедія : в 2-х т. – Т. 1 : Аба – Лямент / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 608 с.
6. Літературознавча енциклопедія : в 2-х т. – Т. 2 : Мадаї-Кара – Я-Форма / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 608 с.
7. М'якуш : антологія сучасної української смакової поезії / упоряд. С. Корчагіна, Л. Демидюк. – Х. : Фоліо, 2012. – 122 с. – (Першотвір)
8. На вістрі курсора : антологія Інтернет-поезії / відп. за вип. К. Воробйова. – К. : ТОВ «Редакція журналу «Дніпро», 2010. – 232 с. – (Першотвір)
9. Посівальники доби : література рідного краю / авт.-упоряд. О. Галич. – Луганськ : Знання, 2003. – 132 с. – (Першотвір)
10. «Привітання життя» 2000-2002 : зб. поезій учасників конкурсу на здобуття Літ. премії ім. Б.-І. Антонича за 2000-2002 рр. / вст. ст. Г. Крук,

- М. Людкевич. – Л. : Каменяр, 2003. – 286 с. – (Літ. премія ім. Б.-І. Антонича «Привітання життя»).
11. СВИ-Й-ТАНОК : Студентський літературний альманах / ред.-упоряд. А. О. Ткаченко. – Вип. 7. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – 242 с.
 12. Семенюк Г.Ф. Літературна майстерність письменника : підручник / Григорій Семенюк, Анатолій Гуляк, Наталія Науменко. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2012. – 367 с.
 13. Ставицька Л. О. Естетика слова в українській поезії 10-30-х років ХХ століття / Леся Ставицька. – К. : Правда Ярослави́чів, 2000. – 144 с.
 14. Франко І. Я. Із секретів поетичної творчості / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1980. – С. 45-119. – (Зібрання творів : у 50-ти т. / І. Франко ; т. 31).

Стаття надійшла до редакції 09.10.14.

Науменко Н. В., д. філол. н., проф.,
Национальный университет пищевых технологий, г. Киев

АНАКРЕОНТИЧЕСКИЕ МОТИВЫ СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ПОЭЗИИ

В статье анализируется развитие анакреонтической образности современной молодой поэзии, в частности «вино» как один из главных символических концептов.

Ключевые слова: вино, культура, анакреонтические образы, современная украинская поэзия, жанр, символ, метафора.

Naumenko N., Doct. Philol. Sci., Prof.,
National University of Food Technologies, Kyiv

ANACREONTIC MOTIFS IN CONTEMPORARY UKRAINIAN POETRY

The article analyses the development of anacreontic imagery in Ukrainian poetry written by young people, particularly the conceit of wine as one of the main symbols.

Key words: wine, culture, anacreontic imagery, modern Ukrainian poetry, genre, symbol, metaphor.